

Zoran Burić *
Marta Dragičević Prtenjača **

9. SPECIJALISTIČKI TEČAJ IZ MEĐUNARODNOG KAZNENOG PRAVA ZA MLADE PENALISTE

PRAVNI STATUS I ODGOVORNOST NEDRŽAVNIH ENTITETA PREMA MEĐUNARODNOM HUMANITARNOM PRAVU, MEĐUNARODNOM KAZNENOM PRAVU I MEĐUNARODNOM PRAVU O LJUDSKIM PRAVIMA¹

Siracusa, Italija, 24. svibnja - 3. lipnja 2009.

1. UVOD

Deveti specijalistički tečaj iz međunarodnog kaznenog prava za mlade penaliste pod nazivom *Pravni status i odgovornost nedržavnih entiteta prema međunarodnom humanitarnom pravu, međunarodnom kaznenom pravu i međunarodnom pravu o ljudskim pravima* održan je u Siracusi, na Siciliji, Italija, u razdoblju od 24. svibnja do 3. lipnja 2009., u organizaciji Međunarodnog instituta za kaznenopravne znanosti (dalje ISISC)² i pod pokroviteljstvom Ir-

---

* Zoran Burić, asistent na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

** Marta Dragičević Prtenjača, asistentica na Katedri za kazneno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

¹ *9th Specialization Course in International Criminal Law for Young Penalists "The Legal Status and Responsibilities of Nonstate Actors under International Humanitarian Law, International Criminal Law and International Human Rights Law"*, Siracusa, Italy, May 24th-June 3rd 2009. (<http://www.isisc.org/>).

² ISISC (*Instituto Superiore Internazionale de Scienze Criminali*) od 1972. godine radi na međunarodnim inicijativama usmjerenim k unapređenju ljudskih prava i vladavine prava u svijetu. ISISC provodi veći broj istraživanja i projekata u postkonfliktnim društvima. Opširan opis rada i sažetak aktualnih projekata nalazi se na internetskim stranicama ISISC-a: <http://www.isisc.org>

skog centra za ljudska prava³, Međunarodne udruge za kazneno pravo⁴, NATO škole⁵ i Pravnog fakulteta Sveučilišta u Palermu⁶.

Na tečaju je sudjelovalo 80 mladih penalista iz raznih dijelova svijeta, a među njima i Marta Dragičević Prtenjača i Zoran Burić, asistenti na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Sam tečaj bio je podijeljen u dva dijela. U prvom tjednu, od ponedjeljka do petka, polaznici su pohađali predavanja koja su u obliku panela održavali istaknuti teoretičari i praktičari problematiziranih pravnih područja, pri čemu su od izlagača bili potaknuti na promišljanje izloženih tema i postavljanje pitanja. Drugi dio tečaja tražio je od sudionika da na predavanjima stečena znanja primijene u rješavanju konkretnih problema proizašlih iz hipotetičnog slučaja, kroz formu *moot court* natjecanja u obliku simulacije suđenja pred Međunarodnim sudom pravde. Dani vikenda bili su posvećeni pripremama za *moot court* natjecanje, a samo se natjecanje održalo se u ponedjeljak i utorak drugog tjedna tečaja.

2. PREDAVANJA

Nakon otvaranja tečaja, kojom se prilikom predsjednik Instituta **prof. M. Cherif Bassiouni**⁷ svojom uvodnom riječju obratio svim predavačima i sudionicima i poželio im dobrodošlicu, istaknuvši pritom važnost teme nevladinih entiteta na međunarodnoj razini, prešlo se na predavanja. Sudionici tečaja imali su priliku pripremiti se za najavljena predavanja, budući da su o temama predavanja, njihovu sažetku i materijalu za pripremu bili unaprijed pravovremeno obaviješteni od organizatora. Predavanja su bila podijeljena u devet cjelina, a u svakoj od cjelina izložena su osnovna obilježja i problemi nekih od tema koje čine sastavni dio materije nedržavnih entiteta i njihova međunarodnopravno položaja. U nastavku slijedi kratak prikaz svake od izloženih tema.

Prvo predavanje koje su polaznici imali prilike čuti bilo je **uvodno predavanje prof. Bassiounija**. Prof. Bassiouni upozorio je na razlike između modernih i tradicionalnih oružanih sukoba te pritom istaknuo neadekvatnost normi međunarodnog humanitarnog prava koje su prvenstveno prilagođene regulaciji potonjih. Kao jedan od kritičnih nedostataka i jasan primjer te

---

³ *Irish Centre of Human Rights, National University of Ireland (Galway, Ireland).*

⁴ *Association Internationale de Droit Penal (Paris, France).*

⁵ *NATO School (Oberammergau, Germany).*

⁶ *University of Palermo Faculty of Law (Palermo, Italy);* <http://www.unipa.it>

⁷ Prof. M. Cherif Bassiouni međunarodno je priznati znanstvenik i profesor na području međunarodnog prava i ljudskih prava, predsjednik je ISISC-a, predsjednik *emeritus* Međunarodnog centra za ljudska prava (IHRLI) te počasni predsjednik Međunarodne udruge za kazneno pravo (AIDP - L'Association Internationale de Droit Pénal, <http://www.penal.org>).

neusklađenosti istaknuo je pravnu regulaciju zločina protiv čovječnosti, koju prati i praksa međunarodnih kaznenih sudova, prema kojima su ti zločini isključivo državni zločini te su prema tome neprimjenjivi na nedržavne entitete. Upozorio je na manjkavost postojećih i potrebu stvaranja novih mehanizama za rješavanje sukoba kao najučinkovitijeg sredstva za smanjenje broja žrtava u svim vrstama oružanih sukoba diljem svijeta. Zaključno se zapitao zašto ne priznati legitimitet nedržavnih entiteta ako taj korak može dovesti do smanjenja broja žrtava.

U poslijepodnevnim satima prvog dana tečaja održano je drugo predavanje pod nazivom *Normativni aspekti i primjena međunarodnog humanitarnog prava*. Panelu je predsjedavao **prof. Claude Bruderlein**⁸, a kratke referate o navedenoj temi iznijeli su **prof. Françoise Hampson**⁹, **prof. Robert Cryer**¹⁰ i **prof. Paolo Benvenuti**¹¹, nakon čega je uslijedila rasprava o toj temi. Kroz izlaganja i raspravu istaknuto je pitanje pravnog statusa nedržavnih entiteta u međunarodnom humanitarnom pravu kao osnovno i polazišno pitanje. Naglašeno je da su nedržavne oružane skupine sustavan izazov primjeni međunarodnog humanitarnog prava, ne samo zbog dvojnog pitanja njihova pravnoga statusa već i zbog toga što su navedene skupine sve značajniji čimbenik oružanih sukoba, istodobno i dalje ostajući izvan domašaja međunarodnog humanitarnog prava. Ovom su prilikom polaznici mogli čuti i nešto drugačija stajališta prema kojima postojeće norme međunarodnog humanitarnog prava, bilo ugovornog ili običajnog, nedržavnim entitetima zabranjuju većinu ponašanja koja izazivaju zabrinutost međunarodne zajednice kad je riječ o nemeđunarodnim oružanim sukobima. Ipak, činjenica da pripadnici tih skupina odgovaraju za samo sudjelovanje u oružanim sukobima značajna je zapreka učinkovitoj primjeni tih normi.

Drugi dan predavanja otvoren je *temom Pravno uređenje prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima*. Panelom je predsjedavao **prof. William Schabas**¹², a svoja su kratka izlaganja predstavili **prof. Françoise**

---

⁸ Prof. Claude Bruderlein direktor je programa *Humanitarna politika i istraživanje sukoba* na Harvardskoj školi za javno zdravstvo (*Harvard School of Public Health*).

⁹ Prof. Françoise Hampson profesora je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Essexu, članica je UN-ovog pododbora za prevenciju diskriminacije i zaštitu prava manjina te upraviteljica Britanskog instituta za ljudska prava.

¹⁰ Prof. Robert Cryer profesor je međunarodnog i kaznenog prava na Pravnom fakultetu u Birminghamu, Sveučilište Birmingham.

¹¹ Prof. Paolo Benvenuti profesor je međunarodnog prava na Pravnom fakultetu Sveučilišta Rim III.

¹² Prof. William Schabas profesor je specijaliziran za područje ljudskih prava, direktor je Irskog centra za ljudska prava na Nacionalnom sveučilištu Irske, Galway, gdje predaje predmet *ljudska prava*, profesor je na Pravnom fakultetu Sveučilišta Warwick te predaje na Sveučilištu Quebec u Montrealu.

Hampson, prof. Andrew Clapham¹³ i **prof. Paolo Benvenuti**, nakon čega je uslijedila rasprava. Osnovni problem i pitanje na koje se nastojalo dati odgovor jest imaju li nedržavni entiteti obveze prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima. I ovdje su došla do izražaja različita mišljenja pojedinih izlagača. Neki su, naime, stali na stajalište da jedino države imaju obveze prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima, slijedom čega je jedini način na koji bi se nedržavne entitete moglo učiniti odgovornima prema tom pravu izmjena postojećih ili donošenje novih međunarodnih ugovora. Prema postojećem stanju, jedino su države jamac zaštite ljudskih prava osoba koje se nalaze pod njihovom jurisdikcijom. Drugi su pak smatrali kako obveze koje proizlaze iz međunarodnog prava o ljudskim pravima vrijede za svakoga, pa tako i za nedržavne entitete.

U poslijepodnevnom satima drugoga dana tečaja održano je predavanje *Norme međunarodnog kaznenog prava: preklapanja i praznine genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina*. Panelom je predsjedavao **prof. M. Charif Bassiouni**, a svoje referate na navedenu temu predstavili su **prof. William Schabas**, **prof. Mark Drumbl**¹⁴ i **prof. Andrew Clapham**, nakon čega je uslijedila rasprava. Okosnica izlaganja i rasprave bilo je pitanje odgovornosti nedržavnih entiteta kao cjelina, kao pravnih entiteta, za međunarodne zločine. Prikazan je noviji razvoj u nacionalnim kaznenopravnim porecima koji ide za priznavanjem kaznenopravne odgovornosti pravnih osoba, dok se istodobno među teoretičarima međunarodnog prava vodi živa rasprava o odgovornosti pravnih osoba i drugih pravnih entiteta za međunarodne zločine. Prilikom izrade Rimskog statuta postojali su prijedlozi usmjereni priznavanju kaznenopravne odgovornosti pravnih entiteta za međunarodne zločine, ali nisu prihvaćeni. Osim ovome pitanju, značajan dio rasprave bio je posvećen pravnom uređenju zločina protiv čovječnosti i genocida, a slijedom toga i njihovu položaju u praksi međunarodnih kaznenih sudova, posebno s obzirom na pitanje je li državni nadzor (*state policy*) nužan element za egzistenciju tih zločina i mogu li, prema tome, nedržavni entiteti uopće počiniti takve zločine.

Trećeg dana tečaja, u srijedu, održano je samo jedno predavanje, i to u prijepodnevnom satima. Tema predavanja bila je *Novi ratovi i terorizam: Je li postupanje sukladno pravu moguće? Mogu li pobude povećati postupanje sukladno pravu nedržavnih entiteta?* Panelu je predsjedavao **prof. M. Che-**

---

¹³ Prof. Andrew Clapham direktor je Ženevske akademije za međunarodno humanitarno pravo i ljudska prava i profesor je javnog međunarodnog prava na Institutu za međunarodne i razvojne studije u Ženevi.

¹⁴ Prof. Mark Drumbl profesor je na Pravnom fakultetu Washington & Lee sveučilišta i direktor je Instituta za transnacionalno pravo na istom sveučilištu.

rif Bassiouni, a referate vezane uz tu temu održali su **prof. Yves Sandoz**¹⁵, **prof. Robert Cryer** i **general Charles Tucker**¹⁶. U radu panela sudjelovao je i polaznik tečaja **Jed Odermatt** - njegov je esej izabran kao jedan od četiriju najboljih. Naime, ove su godine sudionici tečaja bili pozvani da napišu eseje o najavljenoj temi i pošalju ih organizatorima, nakon čega su organizatori izabrali najbolje među njima i njihove autore nagradili sudjelovanjem u radu panela. Nakon izlaganja uslijedila je žustra rasprava ne samo o obilježjima terorizma već posebno i o obilježjima i značenju rata protiv terorizma (*war on terror*) za međunarodno humanitarno pravo. Polaznici tečaja imali su prilike čuti da međunarodno humanitarno pravo ne priznaje terorizam kao pravu sukladan način ratovanja, dapače, takvo bi priznanje dovelo u pitanje same temelje međunarodnog humanitarnog prava. Jednako tako, i rat protiv terorizma nije pravno priznat pojam i dovodi u pitanje jamstva zajamčena pojedincima međunarodnim pravom o ljudskim pravima. Ova je sesija zaključena raspravom o nepostojanju međunarodne definicije terorizma i potrebi ili ne postojanja te definicije.

Četvrti dan tečaja otvoren je predavanjem pod nazivom *Nepoštovanje prava od strane država: pitanja i rješenja*. Panelom je predsjedavao **prof. Yves Sandoz**, a referate su iznijeli **prof. Claude Bruderlein**, **prof. Robert Cryer** i **general Charles Tucker**. Izlaganja i rasprava koja je uslijedila bili su usredotočeni na pronalaženje različitih mehanizama kojima bi se poboljšalo postupanje država sukladno pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Kao mogući mehanizmi istaknuti su pravni, diplomatski i ostali mehanizmi. Naglašena je važnost prevencije. Kao mogući razlozi za takvo postupanje država spomenuti su: nevoljkost država da priznaju postojanje nemeđunarodnog oružanog sukoba, označivanje suparničkih skupina kao terorista i nemoć države da u situaciji oružanog sukoba ispunjava svoje međunarodno priznate obveze.

U poslijepodnevnom satima održano je predavanje na temu *Odgovornost privatnih vojnih ugovaratelja*. Panelom je predsjedavao **general Charles Tucker**, a izlaganja su imali **prof. Robert Cryer**, **Margaret Zimmerman** te polaznik tečaja **Benjamin Perrin** - njegov je esej izabran kao jedan od najboljih. Povijesti ratovanja nije nepoznata pojava plaćenika. Međutim, u posljednja se dva desetljeća broj civila kao privatnih vojnih ugovaratelja koji sudjeluju u oružanim sukobima znatno povećao. Problem njihova sudjelovanja svodi se na nepostojanje učinkovite kontrole nad njima i njihove odgovornosti za

---

¹⁵ Prof. Yves Sandoz profesor je međunarodnog humanitarnog prava na Ženevskoj akademiji za međunarodno humanitarno pravo i ljudska prava, na Sveučilištu u Ženevi, i profesor je na Sveučilištu Fribourg u Švicarskoj.

¹⁶ General Charles Tucker izvršni je direktor Međunarodnog instituta za ljudska prava.

kršenje pravila ratovanja i ostalih pravnih pravila primjenjivih u slučajevima oružanog sukoba. Raspravljalo se o pitanju različitih mogućnosti za progon privatnih vojnih ugovaratelja na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

Posljednjeg dana predavanja, u petak, održana je završna rasprava kojom je predsjedavao **prof. M. Cherif Bassiouni**, a u kojoj su kao panelisti sudjelovali **prof. Wiliam Schabas**, **prof. Robert Cryer** i **prof. Andrew Clapham**. Prije nego se započelo sa sažimanjem izlaganja i rasprava proteklih dana i iznošenjem općih zaključaka, još dvoje sudionika tečaja, **Victoria Moore** i **Tamas Hoffmann**, predstavili su svoje radove. Završna rasprava pokazala je da je ovogodišnja tema tečaja pokrila iznimno aktualno, ali istodobno zamršeno i ne do kraja pravno uređeno područje. I aktualnost i neregularnost, koja otvara značajan prostor za prihvaćanje različitih, katkad sasvim suprotstavljenih mišljenja, i u završnoj su raspravi još jednom došle do izražaja. Kao osnovno pitanje istaknuto je priznavanje pravnog statusa nedržavnih entiteta prema međunarodnom humanitarnom pravu, koje bi ujedno značilo stjecanje prava i prihvaćanje obveza po tom pravu za navedene entitete. Ali, značajna prepreka u tom nastojanju jest nevoljkost država da nedržavnim entitetima priznaju taj status, jer bi to značilo i priznanje legitimiteta nedržavnih entiteta u nemeđunarodnom oružanom sukobu, što je u pravilu protivno političkim interesima države na prostoru koje se oružani sukob događa.

3. MOOT COURT NATJECANJE

Natjecanje se održalo posljednja dva dana tečaja, u ponedjeljak i utorak drugog tjedna tečaja, nakon što su sudionici imali dva dana, subotu i nedjelju, za pripremu za natjecanje. Natjecanje je predstavljalo simulaciju suđenja pred Međunarodnim sudom pravde, na temelju činjenica izmišljenog slučaja. Cilj natjecanja bio je znanja stečena prvog tjedna tečaja, tijekom predavanja i rasprava, primijeniti na činjenice konkretnoga slučaja i tako na najbolji način preispitati zamišljene teorijske postavke. U natjecanju su sudjelovali svi sudionici tečaja. Bili su podijeljeni u 18 timova od po 4 člana. Polovina timova bili su timovi *applicanta*, podnositelja zahtjeva, a druga polovina timovi *respondenta*, tuženika. Unutar timova 4 su člana dijelila 4 pozicije, A, B, C i D. Zadaća pozicija A, B i C bila je kroz odgovore na šest postavljenih pitanja, koja se odnose na činjenice konkretnoga slučaja, zastupati teze strane koju predstavljaju, pritom se iscrpno koristeći svojim znanjima iz međunarodnog humanitarnog i međunarodnog kaznenog prava te međunarodnog prava o ljudskim pravima i istodobno nastojeći pokazati vještine uspješnog pravnog argumentiranja i govorništva, što se posebno vrednovalo. Zadaća nositelja pozicija D, *tzv. rebuttal*, bila je odgovoriti na navode protivnika, pritom ističući

naj snažnije argumente svojega tima i na određeni način sažimajući sve što je prije rečeno.

Sporna pitanja koja su bila predmet razmatranja i odlučivanja pred Međunarodnim sudom pravde odnosila su se na sljedeće:

Sudionik koji je bio podnositelj zahtjeva (*applicant*) i koji je zastupao **poziciju A** trebao je odgovoriti na pitanja je li napad na toranj (koji je u slučaju bio napadnut bespilotnom letjelicom i u kojem je napadu poginuo velik broj osoba) bio zločin protiv čovječnosti te mogu li nedržavni entiteti odgovarati za zločine protiv čovječnosti. Zatim je trebao dokazati tvrdnju da taj napad nije učinjen u okviru oslobodilačkog rata, već da je to bio oružani sukob nemeđunarodnog karaktera, pa su njegovi počinitelji kazneno odgovorni prema domaćem pravu države koja je napadnuta.

Predstavnik podnositelja zahtjeva, nositelj **pozicije B**, trebao je dokazati da bez obzira na prirodu oružanog sukoba, teroristi nemaju nikakvo pravo na zaštitu prema međunarodnom humanitarnom pravu ni prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima. Osim toga, trebao je, pozivom na pravila međunarodnog humanitarnog prava, a poglavito na praksu Međunarodnog suda pravde i međunarodnih kaznenih sudova, dokazati odgovornost treće države za postupanje nacionalne oslobodilačke armije na području države u kojoj se događa sukob.

Pozicija C sastojala se od tvrdnje da unilateralna deklaracija neovisnosti jedne države nije oružani sukob odnosno neprijateljstva transformirala u međunarodni oružani sukob, pa prema tome nisu ni osobe koje su uhvaćene i optužene za masakr u spilji ovlaštene na status ratnog zarobljenika, to više što su zatvorenici prilikom počinjenja masakra počinili teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Druga tvrdnja bila je da je zakon kojim se regulira zločin iz mržnje, a koji je donijela država u kojoj se dogodio napad na toranj te masakr u spilji, u svemu sukladan međunarodnom pravu i nije u suprotnosti s individualnim pravom na slobodu izražavanja.

Osoba koja se nalazila na **poziciji D** trebala je replicirati na sve navode suprotnog tima, odnosno tima tuženika.

Jasno je da je zadatak tuženika, odnosno sudionika njegovih zastupnika, bio pokušati jednako dobro pravno i logički argumentirati stajališta suprotna od onih koja su zastupali predstavnici podnositelja zahtjeva.

Natjecanje se odvijalo u tri kruga, preliminarni krug, polufinale i finale. Sudionici su napredovali prema individualnom uspjehu tako da su zadržavali svoje pozicije, pa su se osobe koje su bile podnositelji zahtjeva i imale poziciju A zapravo borile između sebe.¹⁷ U finalu su se tek ocjenjivali timovi odnosno

---

¹⁷ U preliminarnom krugu natjecali su se svi sudionici, s time što se zapravo po devet sudionika iz svake pozicije natjecalo za dva mjesta u polufinalu. Kriteriji za napredovanje u sve sljedeće krugove bili su: 1. poznavanje činjenica, 2. poznavanje prava, 3. pravna analiza slučaja, 4. uspješnost nastupa/prezentacije i 5. pridržavanje vremenskih okvira (10 minuta).

dvije suprotstavljene ekipe te se konačni rezultat određivao na osnovi ekipnog zbroja bodova odnosno zbroja bodova svakog pojedinog natjecatelja u timu. Zoran Burić u skupini tuženika na poziciji D te Marta Dragičević Prtenjača u skupini podnositelja zahtjeva na poziciji B ušli su u polufinale natjecanja. U finalu skupina tuženika pobijedila je skupinu podnositelja zahtjeva.

4. ZAKLJUČAK

S pravom se može kazati da je 9. specijalistički tečaj iz međunarodnog kaznenog prava u potpunosti ispunio očekivanja njegovih polaznika i tako uspješno nastavio tradiciju okupljanja i obrazovanja mladih pravnika i pripadnika srodnih zvanja iz svih dijelova svijeta. Uspješnost koncepta na kojem je tečaj izgrađen zajamčena je ne samo pozivanjem, prisustvovanjem i predavanjima istaknutih stručnjaka za pitanja ponajprije međunarodnog humanitarnog i međunarodnog kaznenog prava, poticanjem svih sudionika na kritičko promišljanje problematiziranih tema i sudjelovanje u živim i intelektualno izazovnim raspravama, već i mogućnošću da se na predavanjima i raspravama od svakog sudionika načelno prihvaćena stajališta odmah praktično preispitaju kroz *moot court* natjecanje.

Svi ponuđeni sadržaji pokazali su da je tema nedržavnih entiteta iznimno aktualna i time potpuno opravdano izabrana kao tema ovogodišnjeg tečaja. Njezina aktualnost rezultat je, s jedne strane, promjena u prirodi modernih oružanih sukoba u usporedbi s tradicionalnima koja se pokazuje kroz sve veću važnost nedržavnih entiteta koji do određene mjere smanjuju važnost i ulogu koju su u tim sukobima tradicionalno imale države, a s druge strane nedovoljnom pravnom pokrivenošću tih promjena, ponajprije u međunarodnom humanitarnom pravu, ali s nizom problema i nejasnoća i u međunarodnom kaznenom pravu i u međunarodnom pravu o ljudskim pravima. Tečaj je sudionicima poslužio kao izvanredna polazišna osnova za promišljanje o tim sadržajima, postavljajući pred njih niz izazovnih pitanja koja mogu svakome poslužiti kao predmet znanstvene, stručne i praktične obrade.

Bila bi velika pogreška ne istaknuti neprocjenjivu važnost koju za svakog mladog čovjeka na početku njegova profesionalnog razvoja ima mogućnost da se susretne s kolegama iz cijeloga svijeta, da dobije priliku razmjenjivati iskustva, uspoređivati različite načine na koje se pristupa istim problemima, ne samo u međunarodnom pravu već i (ponajprije) u nacionalnim pravnim poredcima.